

Tadeusz Zienkiewicz
Olsztyn

Radoszkowicze i okolice – centrum białoruskiego odrodzenia narodowego (rekonesans)

Przedmiotem niniejszego opracowania jest rola Radoszkowicz i miejscowości położonych w pobliżu w procesie formowania się białoruskiej świadomości narodowej na przełomie XIX i XX wieku. Prócz samego miasta uwzględniono więc okoliczne folwarki i wsie. Istniały bowiem ścisłe związki miasteczka z położonymi w pobliżu majątkami ziemskimi, których właściciele – twórcy i działacze białoruscy – mieszkali przez pewien czas w Radoszkowiczach i po opuszczeniu miasteczka byli wciąż obecni w jego życiu społeczno-kulturalnym. Niektóre położone w pobliżu Radoszkowicz folwarki stanowiły ośrodki myśli politycznej, kultury i twórczości, dla której swoistą krynicą były położone w sąsiedztwie wsie białoruskie.

Radoszkowicze – miejscowość określana oficjalnie w dokumentach, w przewodnikach, w opracowaniach jako dobra ziemskie i wieś, nadetatowe miasto, gmina wiejska i osiedle typu miejskiego – położone przy ujściu rzeki Gujki do Wiazynki na trasie z Wilna do Mińska. Do początku lat 20. XX wieku należały do powiatu wilejskiego, w okresie dwudziestolecia i obecnie – do mołodeczańskiego. Nazywane oficjalnie Radoszkowice, od 1929 r. – Radoszkowicze, w języku białoruskim Radaszkowiczi (*Радзюковічы*).

Historia miasteczka liczy ponad 500 lat¹, jednak przedmiotem naszych rozważań stanie się okres od końca XIX wieku do wybuchu I wojny światowej. Później, w latach międzywojennych, Radoszkowicze obok Wilna, Nowogródka, Grodna stanowiły ważny ośrodek rozwoju białoruskiej świadomości narodowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej.

Według pierwszego spisu ludności imperium rosyjskiego z roku 1897 w powiecie wilejskim, w skład którego wchodziły Radoszkowicze, mieszkało ogółem 207 936 osób, w tym 180 694 Białorusinów. Można mieć zastrzeżenia do tych

¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, Warszawa 1888, s. 438–440; *Беларуская Энцыклапедыя*, Мінск 2001, t. 13, s. 207.

danych, ale niewątpliwie ludność białoruska stanowiła 70% ogółu mieszkańców tego powiatu².

Jak wynika ze wzmiankowanego spisu, w Radoszkowiczach mieszkało 2612 osób, w tym 1519 wyznania mojżeszowego, 606 katolików, 482 prawosławnych (w tym 8 starowierców) i 7 mahometan, a w rubrykach według ojczystego języka zapisano: Rosjan – 76, Białorusinów – 499, Polaków – 521³. Po roku 1915, jak podaje Edward Maliszewski w swoim *Przewodniku po guberni wileńskiej*, miasteczko liczyło 2411 mieszkańców⁴.

Interesujący nas ośrodek życia społeczno-kulturalnego tworzył się począwszy od lat 90. XIX wieku do roku 1915, szczególnie w latach 1906–1914. Przypisać to należy atmosferze po rewolucji 1905, ale głównie oddziaływaniu „Naszej Niwy” na społeczność białoruską miasteczka i okolic. Przejawem tego były wysyłane do redakcji „Naszej Niwy” korespondencje z imprez kulturalnych organizowanych w Radoszkowiczach i okolicznych wsiach.

W procesie formowania się białoruskiej świadomości narodowej zasadniczą rolę odegrali działacze i twórcy białoruscy, którzy mieszkali w miasteczku i w pobliskich folwarkach: Jadwihin Sz., Janka Kupała, Alaksandr Ułasou, Andrej Snitko.

Radoszkowicze bądź Korpiłówkę stanowiącą własność Jadwihina Sz. odwiedzali m.in. Symon Rak-Michajłowski mieszkający we wsi Maksymówka położonej na północ od Radoszkowicz⁵, a także Ihnat Dwarczanin, Zmitrok Biadula, Uładzistaŭ Hałubok. Rozwój białoruskiego życia społecznego, kulturalnego zahamowała dopiero I wojna światowa i „bieżaństwo” – ucieczka głównie Białorusinów wyznania prawosławnego, w tym rodziny Andreja Snitki.

Z Radoszkowiczami i położonym w pobliżu tego miasteczka folwarkiem Korpiłówka związane było życie jednego z czołowych pisarzy białoruskich **Jadwihina Sz.** (Antona Lawickiego-Lewickiego 1868–1922)⁶. Urodził się w szlacheckiej polskiej rodzinie w majątku Dubaśnia w powiecie rogaczewskim, guberni mohylewskiej.

² *Первая всеобщая перепись населення Российской Империи*, [w:] Я.Я. Шираев, *Русь Белая и Русь Черная. Литва в картах*, Минск 1991.

³ Zob. *ibidem*.

⁴ A. Maliszewski, *Przewodnik po guberni wileńskiej. Zarys statyczno-opisowy (z mapką)*, Wydawnictwo Straży Kresowej, Warszawa 1919, s. 39.

⁵ S. Rak-Michajłowski (1885–1938) – poeta, publicysta, tłumacz. Zob. *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*, Мінск 1987, t. 4, s. 482; А.С. Пяткевіч, *С. Рака-Міхайлаўскі*, [w:] *Беларускія пісьменнікі. Біябіяграфічны слоўнік*, red. А. Мальдзіс, Мінск 1995, t. 5, s. 139–140.

⁶ Zob. m.in. А.А. Лойка, *Гісторыя беларускай літаратуры – дакастрычніцкі перыяд*, Мінск 1989, cz. 2, s. 274–297; З.М. Мельнікова, *Ядвігін Ш.*, [w:] *Беларускія пісьменнікі...*, t. 3, s. 467–479; Х. Ільяшевіч, *Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі). Жыццё і літаратурная творчасць*, Вільня 1933; А. Soloduch, *Jadwihin Sz. (Wspomnienia pośmierne)*, „Przegląd Wileński” 1922, nr 11–12.

Wychowany był w kulturze polskiej. Po rocznym pobycie w prywatnej szkole prowadzonej przez jedną z córek Wincentego Dunina-Marcinkiewicza w majątku Lucynka kontynuował naukę w gimnazjum w Mińsku i na studiach medycznych w Moskwie. W tym czasie zetknął się z literaturą rosyjską. Za udział w wystąpieniach studenckich został wydalony z uczelni i osadzony w więzieniu na Butyrkach⁷. Musiał powrócić do Korpiłówki, w której mieszkali jego rodzice. Wkrótce rodzinę dotknęły nieszczęścia: umarł ojciec Antona i spłonął ich dom. Jak pisze Wanda Lawicka w biografii zamieszczonej w dziełach wybranych Jadwihina Sz.⁸, ojciec jej w Korpiłówce wybudował chatę składający się z dwóch pokoi i kuchni, w której zamieszkała jego matka, a sam udał się do Mińska. Po zdaniu egzaminu na pomocnika aptekarza i odbyciu stażu przez sześć lat (1891–1897) pracował w aptece w Radoszkowiczach i prowadził sprzedaż środków medycznych w kramie na rynku. W tym czasie budował nowy dom w Korpiłówce. W roku 1894 ożenił się z radoszkowiczanką Łucją Gnatowską, która w mieście prowadziła zakład krawiecki.

Wokół Jadwihina Sz. skupiła się miejscowa inteligencja. Organizowano literackie wieczory, w czasie których deklamowano wiersze białoruskich poetów: Wincentego Dunin-Marcinkiewicza i Franciszka Bohuszewicza. W roku 1892 r. Jadwihin Sz. napisał dramat *Злодзеі*, który do wystawienia w czasie majówki przygotowało kółko amatorskie w Radoszkowiczach. Próbę generalną zorganizowano w przeddzień premiery. Jak pisze Jazep Dyla⁹, w tym czasie u sędziego śledczego przebywał prokurator z Wilejki. To za jego sprawą przedstawienie nie odbyło się, gdyż według niego z tekstem sztuki nie zapoznał się cenzor i była ona napisana w zabronionym języku białoruskim. O zmianę tej decyzji, według J. Dyla, zabiegał Mikołaj Janczuk, który opiekował się studentami Białorusinami w Moskwie i znał niewątpliwie Antona Lawickiego. W dziejach teatru białoruskiego sprawa wystawienia tej sztuki nosi nazwę *Радашковіцкая тэатральная Задума 1892 г.*¹⁰

Dziesięć lat później, w roku 1902 grupa młodzieży z Radoszkowicz wystawiła w remizie strażackiej sztukę ukraińskiego dramaturga Marka Kropiwnickiego *Па рэвізії*. W lipcu tego roku została także odegrana w chutorze Karlsberg Andreja Snitki. Oba te przedstawienia wywarły, jak pisze Dyla, duże wrażenie na widzach¹¹. W roku 1897 Jadwihin Sz. zamieszkał w Korpiłówce. Jak wspomina

⁷ Jadwihin Sz., *Uspaminy*, Wydawnie Krajowaj Suwiazzi, Wilnia 1921.

⁸ Ядвігін Ш., *Выбраныя творы*, Мінск 1976, s. 398. Cyt. za: А.А. Лойка, *Гісторыя...*, s. 275.

⁹ Я. Дыла, *Артыкулы па гісторыі культуры*, [w:] idem, *Творы*, Мінск 1981, s. 294.

¹⁰ *Гісторыя беларускага тэатра*, Мінск 1983, t. 1, s. 402–403.

¹¹ Я. Дыла, op. cit., s. 295.

Wanda Lawicka¹², w biblioteczce ojca znajdowały się utwory Kraszewskiego, Orzeszkowej, Mickiewicza, Sienkiewicza, liczne wydawnictwa białoruskie. W Korpiłówce bywał Jan Łucewicz (Janka Kupała), przychodził tam prawdopodobnie z pobliskiego folwarku Okopy dzierzawionego przez jego matkę, a oddalonego o dwa kilometry od Korpiłówki. Jego znajomość z Jadwhinem Sz zaczęła się w roku 1904. Wypożyczał on od Jadwhina Sz. książki: „[...] чытаў тату свае вершы і ўскорасці стал друкаваць іх у Н.н [w Naszej Niwie – T.Z.]. З татам яны вялі доўгія гутаркі, спорылі, чыталі”¹³. Dzięki Jadwhinowi Sz. poznał utwory Franciszka Bohuszewicza¹⁴. Janka Kupała był w Korpiłówce także wiosną 1912 r., czytał przyjacielowi dopiero ukończony dramat *Paūlinka*.

Jadwhin Sz. w latach 90. współpracował, m.in. przy próbie wystawienia sztuki *Złodziej*, z lekarzem **Janem Jakubem Offenbergiem** (1867–1953), który po studiach medycznych w Warszawie podjął pracę w Radoszkowiczach. Wspólnie organizowali wieczory literackie. Offenberg należał do grupy entuzjastów, był lekarzem społecznikiem, tj. leczył nie tylko mieszkańców Radoszkowicz, ale i chłopów w sąsiednich wioskach. W roku 1898 zamieszkał w Mińsku¹⁵. Jego pacjenci z miasteczka i okolic zorganizowali pożegnalny wieczór, w czasie którego Jadwigin Sz wygłosił następujący wiersz :

Чую прамовы я працшальныя
З усіх старон і ўсе ад паноў.
А я ад сэрца пажагнаю –
Ад сэрца бедных мужікоў
Прощай жа!...¹⁶

Jadwhin Sz. po pobycie w Wilnie w latach 1903–1904 powrócił do Korpiłówki. Od roku 1904 zaczął publikować opowiadania w języku rosyjskim, wysyłał je do pism „Виленский Вестник” i „Беларусский Вестник” (ukazujący się w Mińsku od 1905), a w roku następnym do wileńskiego pisma dla ludu „Zorza Wileńska”, wydawanego przez Emmę z Jeleńskich Dmochowską. W Korpiłówce powstało w roku 1906 pierwsze jego białoruskie opowiadanie *Суд* zamieszczone na

¹² Ядвігін Ш., *Выбраныя творы...*, s. 400. Cyt. za: А.А. Лойка, *Гісторыя...*, s. 280.

¹³ Ibidem.

¹⁴ М.Н., *Janka Kupała (w ćwierćwiecze twórczości)*, „Przegląd Wileński” 1930, nr 17, s. 3–4.

¹⁵ Zob. T. Zienkiewicz, *Polskie życie literackie w Mińsku w XIX i XX wieku (do roku 1921)*, Olsztyn 1998; E. Musiałski, *Offenberg Jan Jakub*, PSB, t. XXVII, s. 586–587.

¹⁶ У. Хурсік, *Род Offenбергаў у гісторыі Беларусі*, „Беларускі Гістарычны Часопіс” 2002, nr 6. Autor artykułu przytacza informacje o pobycie Offenberga w Radoszkowiczach i powyższy tekst utworu za Уладзімірем Содалем, autorem książki pt. *Фальварк Карпілаўка*, Мінск 2001, s. 34.

łamacz „Naszej Doli”. Za namową redaktora A. Własowa rozpoczął współpracę z „Naszą Niwą”. Był stałym aktywnym korespondentem tego pisma, opublikował na jego łamach kilkadziesiąt opowiadań, humoresek, felietonów. Wówczas zaczął posługiwać się pseudonimem Jadwihin Sz.¹⁷

W „Naszej Niwie” zamieszczała swoje wiersze pod pseudonimem „Wasiołka” także jego córka Wanda¹⁸.

Chory na gruźlicę Jadwihin Sz. ostatnie lata spędził w szpitalach, głównie w Wilnie. W 1920 r. leczył się w Zakopanem. Umarł w szpitalu w Wilnie w roku 1922 i został pochowany na Rossie. Pomnik na cmentarzu ufundowała w roku 1937 redakcja pisma „Шлях Моладзі” („Szlach Moladzi”). Jego rodzina pozostała w Rosji Radzieckiej¹⁹. W Radoszkowiczach obecnie położono kamień pamiątkowy z umieszczonym nań napisem informującym, że w Radoszkowiczach w latach 1891–1897 żył znany autor prozy białoruskiej Jadwihin Sz. Miasto uczciło go też, nazywając jego imieniem jedną z ulic. Folwark w Korpiłówece został zburzony. Jedynym śladem istnienia domu poety jest drewniana tabliczka na słupie z napisem: *Сядзіба Ядвігіна Ш.*

Z Radoszkowiczami i okolicą związane było życie i twórczość **Janka Kupały** (Jana Łucewicza). Urodził się w położonym w pobliżu Radoszkowicz folwarku Wiazynka w powiecie wilejskim. Ochrzczony został w 1882 r. w Radoszkowiczach w kościele pw. św. Trójcy. Jego matką chrzestną była Olimpia Zembrzycka – właścicielka Wiazynki. W tym samym kościele chrzczona była jego matka Benigna Wałasewicz z folwarku Nieszota. Po wojnie w Wiazynce zrekonstruowano drewnianą chatę i urządzono filię muzeum Kupały w Mińsku, zawieszono także na ścianie, jak za czasów dzieciństwa Kupały, obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej.

Po śmierci ojca Janka Kupała miał się różnych zawodów w wielu miejscowościach, m.in. w roku 1903 był pisarzem u śledczego Andrackiego w Radoszkowiczach. W 1913 r. przyjechał do Radoszkowicz, by uczestniczyć w przedstawieniu *Paŭlinki* przygotowanej przez zespół Floriana Zdanowicza z Mińska.

¹⁷ Być może jest skrót od wyrazu „szwagier”.

¹⁸ Wanda Lawicka-Losik – urodzona w Radoszkowiczach w roku 1895, zmarła w 1968 r. w m. Tatarka w Kraju Stawropolskim. W roku 1917 zamieszczała wiersze i opowiadania na łamach pism „Wolnaja Bielaruś” i „Bielaruś”. Zob. *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*, Mińsk 1986, t. 3, s. 321; zob. też [online] *Імёна Свабоды – Ванда Лявіцкая* <www.svaboda.org/content/transcript>; dostęp: maj 2009.

¹⁹ Mimo choroby Jadwihin Sz. prowadził wszechstronną działalność: wchodził w skład Rady Białoruskiej Republiki Ludowej, redagował pisma, w tym piśmisko pt. „Зьвястун” dla żołnierzy gen. Bułak-Bałachowicza, przebywał w Pińsku, w Warszawie (mieszkał na Saskiej Kępie). W roku 1920 publikował także odcinki powieści *Złoto* (zob. X. Ільшэвіч, op.cit.).

W Radoszkowiczach jest dziś ulica Janka Kupały, a w centrum miasta postawiono pomnik poety.

W Radoszkowiczach pochowano Zygmunta Czechowicza-Lachowickiego (1831–1907) z Małych Biesiad – powstańca, przewodnika Janka Kupały po obszarach literatury polskiej i światowej²⁰.

Bardzo ważną rolę w życiu miasteczka odegrał **Alaksandr Własoŭ** (Własow)²¹. Był on z pochodzenia Rosjaninem, ale od czasów studiów na Politechnice Ryskiej stał się białoruskim działaczem politycznym. W Radoszkowiczach mieszkał od roku 1918. Jego folwark Migowce (*Мігаўкі*), położony w powiecie wilejskim, stanowił ośrodek myśli politycznej i kultury białoruskiej. Gościli tu działacze białoruscy, m.in. w roku 1910 Jadwihin Sz. w czasie swojej liczącej 500 kilometrów wędrówki po Białorusi, a później Bolesław Taraszkiewicz i inni. Jak wspominali mieszkańcy okolicznych wsi, w Migowcach odbywały się „wieczorynki”, w czasie których grano sztuki Janka Kupały *Паўлінка* i *Раскіданае гняздо*²². Przedstawienia organizowano m.in. na Boże Narodzenie i w Nowy Rok.

Aleksander Własow, w okresie międzywojennym senator RP, odegrał dużą rolę w powstaniu i działalności gimnazjum białoruskiego w Radoszkowiczach, będąc jego oficjalnym opiekunem. W latach 1906–1914 był redaktorem i wydawcą „Naszej Niwy”. Często przebywał w Radoszkowiczach i w majątku Karlsberg Andreja Snitki, z którym był spokrewniony (siostra Własowa była żoną Snitki). To dzięki niemu 15 sierpnia 1913 r. do Radoszkowicz zawitała trupa teatralna Floriana Zdanowicza z Mińska.

Andrej Snitko urodził się on w Wilnie, w dzieciństwie stracił rodziców i trafił pod opiekę profesora Uniwersytetu Wileńskiego i Akademii Medycznej Pawła Kukolnika, rosyjskiego pisarza, historyka, cenzora. Snitko odziedziczył majątek Karlsberg²³ i inne folwarki, w tym jeden w obrębie miasteczka Radoszkowicze.

²⁰ Zob. A. Barszczewski, *Polacy i literatura polska w życiu Janka Kupały*, „Slavia Orientalis” 1973, nr 3, s. 347–352; a także: Я. Купала, *Зніч любові*, беларускі переклад і *post scriptum* Уладзіміра Мархеля, „Технологія”, Мінск 2002.

²¹ Zob.: Н.В. Кисіалаў, *A. Własoŭ (Własow) 1874–1941*, [w:] *Беларускія пісьменнікі...*, t. 6, s. 121–122; M. Jackiewicz, *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej. Literatura Ziemi Wileńskiej do 1945 r.*, Bydgoszcz 2004, s. 254; Wspomnienia o Własowie i jego folwarku zamieszcza Uładzimir Sodal w książce pt. *Волат з Мігаўкі*, Мінск 2007.

²² У. Содаль, *Вугельчыкі з попелу*, „Наша Ніва”, zob. [online] <www.nn.by/2000/33.10.htm>; dostęp: maj 2009.

²³ Karlsberg i inne folwarki należały na przełomie XVIII i XIX wieku do Wołodkowiczów. Józef Wołodkowicz, marszałek guberni mińskiej, nazwał folwark od imienia żony – Karoliny z Brzostowskich. Od roku 1822 majątek należał do Sitków. Zob. N. Rouba, *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, Wilno 1909, s. 86); *Беларуская Энцыклапедыя*, Мінск 2002, t. 15; В. Содаль, *Забутыя імёна. Карльсберг і яго жыхары*, zob. [online] <www.tio.by/cgi-bin/newspaper>; dostęp: maj 2009.

Z zamiłowania był archeologiem i historykiem. Badał dzieje klasztorów prawosławnych w Słucku i w innych miejscowościach, współpracował z pismem „Минская Старина”. W roku 1909 został przewodniczącym Mińskiego Cerkiewnego Historyczno-Archeologicznego Komitetu. Publikował artykuły na łamach „Нашей Ниwy”.

Od roku 1911 Snitko mieszkał w Radoszkowiczach. Prowadził tu dom otwarty. Bywali tu przedstawiciele inteligencji i na jego zaproszenie – chór białoruski. Wspierał on poczynania samorządu Radoszkowicz, m.in. ofiarował dom na potrzeby szkoły, przyczynił się do powstania szkoły zawodowej. Po roku 1915 wyjechał z rodziną, jak i inni „bieżeńcy”. W roku 1920 zmarł, zaś dwa lata później jego żona i córka Wiera powróciły do kraju i zamieszkały w Radoszkowiczach. Zgromadzone w Karlsbergu książki, obrazy, rysunki, opracowania uległy zniszczeniu w czasie I wojny.

Na początku XX wieku docierała do Radoszkowicz z Wilna „Наша Ниwa” i to prawdopodobnie w obu wersjach – drukowana łacinką i cyrylicą. Na łamach pisma, najczęściej w dziale *3 Беларусі і Літвы*, ukazywały się korespondencje z Radoszkowicz. Podpisy wskazują, że wysyłało je kilku mieszkańców miasteczka, m.in. w roku 1907 korespondent podpisujący się „Крэсіво”, w 1910 – „Вецер”, „Радашкоўскі”, w 1911 – „Радашкоўскі”, „Падарожны П.”, „С-ук”, „Ш”, „Ша” oraz „І.Б” z Karpilówka i w roku 1913 – „Юзя Шчупак”. Prócz spraw związanych z życiem codziennym mieszkańców Radoszkowicz, doniesień kryminalnych, krytycznych ocen pracy rady miasta (dumy), podejmowano najczęściej tematykę oświaty w szerokim znaczeniu. W numerze z 18 z maja 1907 pisano o bójce w miejscowej restauracji. Autor zawarł w tej korespondencji apel, by zamiast restauracji utworzyć bibliotekę, w której *мужыкі* znaleźliby pociechę i rozrywkę. 28 września 1907 korespondent donosił o otwarciu miejskiej szkoły w budynku подарowanym przez Andreja Snitkę, a w numerze 3 z 1910 r. pisał o konieczności przyjmowania do szkoły dziewcząt. Z kolei w numerze z 10 czerwca „Вецер” donosił, że w Radoszkowiczach powstaje szkoła zawodowa i o jej otwarcie zabiegał p. S-ka (Snitko). W numerze 3 z roku 1911 pisano o potrzebie wprowadzenia nauki języków obcych do szkoły miejskiej i o staraniach w tym zakresie Andreja Snitki, który zakupił podręczniki do nauki języka niemieckiego. W korespondencji tej wspomniano, że inni opowiadali się jednak za nauką języka angielskiego, gdyż sporo mieszkańców z miasteczka i okolicznych wsi wyjeżdżało do Ameryki.

W latach 1871–1874 położono linię kolejową libawo-romeńską łączącą Wilno i Mołodeczno. Przebiegała ona 9–10 kilometrów od miasteczka i tam zbudowano też stację Radoszkowice, przy której powstała osada. Jak pisano w numerze 3 „Нашей Ниwy” z roku 1911, zaistniała więc potrzeba uruchomienia tam szkoły.

Korespondent „Naszej Niwy”, podpisujący się jako „Мікола Явар”, w sprawozdaniu zatytułowanym *Беларуская вечарынка ў Радашкавічах* opisywał przebieg wieczoru, jaki odbył się w Radoszkowiczach 15 sierpnia 1913 r. W tym dniu przybył do miasteczka wspomniany już zespół Floriana Zdanowicza z Mińska. Na program „wieczorynki” składały się wiersze i pieśni białoruskie, sztuka *Paŭlinka* Janki Kupały. Przedstawienie tej komedii przyjęto entuzjastycznie: „Публіка гарача біла брава, вітала і дзякавала як сваім найдаражэйшым і Наймілейшым сваякам. І чулася, што гэтае брава было падзяуай не за адну толькі добрую ігру, але і за сваё, за роднае, за пагаржанае вякамі беларускае слова”. Licznie zgromadzona publiczność wywołała na scenę autora. W skład trupy wchodziła większość aktorzy, którzy przedtem występowali w zespole polskim. Po *Paŭlince* odegrali oni komedię w języku polskim. Potem odbyła się zabawa taneczna, tańczono także białoruską „lawonichę”. Dużo pracy w przygotowanie i organizację imprezy kulturalnej włożyli redaktor „Naszej Niwy” A. Własow i pisarz Nowik²⁴.

Jak wspomina Wiera Snitko, w roku 1913 na dorocznym, trwającym trzy dni kiermaszu w dzień św. Trójcy urządzono święto „Naszej Niwy” zorganizowane przez ojca Wiery i jej wujka Aleksandra Własowa. Ubrana w białoruski strój Wiera i jej przyjaciółka rozdawały numery pisma, zachęcały do czytania²⁵. Numery „Nasze Niwy” przywoził być może z Wilna A. Własow lub Jadwihin Sz. W roku 1914 ukazał się tomik *Васількі* Jadwihina Sz. Zabrał on ze sobą kilkadziesiąt egzemplarzy tego zbiorku opowiadań, tyleż samo numerów „Naszej Niwy” i zawiózł do Korpiłówki²⁶. Trafiły z pewnością do znajomych w Radoszkowiczach i okolicach.

W Radoszkowiczach prawdopodobnie bywał też kompozytor i dyrygent, twórca orkiestry symfonicznej w Wilnie i szkoły muzycznej **Ludomir Michał Rogowski**²⁷. L.M. Rogowski jeździł po Białorusi, zbierał i opracowywał białoruskie piosenki dla chórów mieszanych.

²⁴ „Наша Ніва” nr 34 z 5 września 1913 r.

²⁵ У. Содаль, *Дачка, пляменьніца, жонка*, „Наша Ніва”, [online] <www.lingvo.minsk.by/nn/2001/>; dostęp: maj 2009.

²⁶ У. Содаль, *Ядвігін Ш. і Максім Багдановіч*, „Наша Ніва”, [online] <www.lingvo.minsk.by/nn/2001/>; dostęp: maj 2009.

²⁷ O związkach L. Rogowskiego z białoruską kulturą muzyczną zob. A. Romanowski, *Młoda Polska Wileńska*, Kraków 1990, s. 216–219; T. Poźniak, W. Rahojsza, *Janka Kupała i Ludomir Michał Rogowski*, „Slavia Orientalis” 1976, nr 1.

*

W czasie I wojny światowej Radoszkowicze było miastem przyfrontowym, bazą wojsk rosyjskich. Na ziemiach pozostających pod władzą rosyjską, w odróżnieniu od terenów zajętych przez Niemców, białoruska kultura i szkolnictwo zaczęły rozwijać się dopiero po rewolucji lutowej 1917 r. W latach 1918–1919, po wycofaniu się wojsk niemieckich, na ziemię północno-wschodnie zaczęły wkrazać wojska bolszewickie. 18 października 1920 r. uciły walki na froncie polsko-bolszewickim. W wyniku ustaleń komisji granicznej, powołanej po podpisaniu traktatu pokojowego w Rydze, stacja kolejowa Radoszkowicze znalazła się na terenie Białorusi, miasteczko zaś w Polsce, początkowo w województwie nowogródzkim, od 13 kwietnia 1922 r. w ziemi wileńskiej, przemianowanej 20 stycznia 1926 r. na województwo wileńskie, w powiecie mołodeczańskim. Po stronie białoruskiej znalazły się folwarki: Korpiłówka i oddalony o ponad 3 km od Radoszkowicz Karlsberg. W granicach Polski pozostały Wiazynka Janki Kupawy i Migowce Aleksandra Własowa.

Spotykane w publikacjach określenie Radoszkowicz jako trzeciego, po Wilnie i Mińsku, centrum białoruskiego odrodzenia narodowego dotyczy okresu od końca wieku XIX do wybuchu I wojny światowej. W latach 20. Radoszkowicze liczyły 2459 mieszkańców, były miasteczkiem i gminą wiejską.

W latach międzywojennych w dalszym ciągu bardzo ważnym ośrodkiem białoruskiej myśli politycznej, oświaty, kultury, nauki i życia literackiego było Wilno. Tworzyły się też prowincjonalne ośrodki: Grodno, Nowogródek, a także Radoszkowicze.

W Wilnie, Nowogródku, Klecku, Gródku, Nieświeżu, w Radoszkowiczach powstały gimnazja białoruskie. Białoruskie szkoły odgrywały dużą rolę w życiu kulturalnym, oświatowym i społeczno-politycznym Białorusi²⁸.

Niewątpliwie aktywność białoruskich mieszkańców Radoszkowicz i okolic umożliwiło utworzenie tu gimnazjum, zwłaszcza że zabiegał o to Aleksandr Ułasow i zamieszkały w Radoszkowiczach działacz białoruski, docent uniwersytetu w Petersburgu, autor pierwszego podręcznika gramatyki białoruskiej *Беларуская граматыка для школ* – **Bronisław Taraszkiewicz**²⁹, w latach 1921–1922 dyrektor

²⁸ А. Бабішчэвіч, *Беларускія гімназіі ў культурна-асветніцкім і грамадско-палітычным жыцці Заходняй Беларусі (1920–1930-я гг.)*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2002, nr 18.

²⁹ Zob. A. Bergman, *Rzecz o Bronisławie Taraszkiewiczzu*, Warszawa 1977; В. Ніжанкоўская, *Да артыкула Тарашкевіч ва ўспамінах*, „Ніва”, Białystok 1966, nr 8, s. 5; Listy Mariana Pieciukiewicza o Taraszkiewiczzu do A. Bergman w: M. Pieciukiewicz, *Listy (1956–1982)*, przedmowa H. Głogowska, W. Choruży, Białoruskie Wydawnictwo Naukowe, Białystok 2005.

gimnazjum białoruskiego w Wilnie, poseł na Sejm, tłumacz *Iliady* i *Pana Tadeusza*. W roku 1923 ożenił się z Wierą Snitko i mieszkał w Radoszkowiczach do roku 1931 (z przerwami spowodowanymi dwukrotnym pobytom w więzieniu). Wykładał w starszych klasach gimnazjum literaturę białoruską, był założycielem Radoszkowickiego Towarzystwa Szkoły Białoruskiej, które otrzymało koncesję na utworzenie gimnazjum. Towarzystwo to następnie połączyło się z Centralną Radą Szkolną w Wilnie³⁰.

Gimnazjum noszące imię Franciszka Skaryny (*Радашковіцкая Беларуская гімназія імя Ф. Скарыны*) istniało w latach 1922–1929. Powstało z inicjatywy Aleksandra Własowa. Do jego założenia przyczynił się także Jazep Hawrylik³¹, nauczyciel gimnazjum. Pierwszym dyrektorem szkoły był ks. Fabian Abrantowicz, zwolennik wprowadzenia języka białoruskiego do kościoła, następnie dyrektorem został A. Wernikowski – duchowny prawosławny, a od roku 1923 dyrektorem i nauczycielem łaciny był Feliks Stackiewicz³².

W latach 1922–1923 w gimnazjum w Radoszkowiczach uczył m.in. Makar Kraŭcoŭ (Kascewicz) – poeta, tłumacz, krytyk, publicysta, uczestnik powstania słuckiego, autor marszu: *Wyjdziemy równymi szeregami* (*Мы выйдзем шчыльнымі радзмі*) przez wielu uznawanego dziś za hymn narodowy Białorusi³³. W latach 20. rysunku w gimnazjum uczył Jazep (Józef) Drazdowicz³⁴ – malarz, rzeźbiarz, grafik, autor obrazów o tematyce historycznej i cyklu prac „Starożytne budownictwo na Białorusi”, portretów i rzeźby Franciszka Skaryny. W Radoszkowiczach w latach 20 miał przy gimnazjum swoją pracownię.

O gimnazjum pisał w roku 1926 na łamach pisma „Беларуская Ніва” mieszkaniec Radoszkowicz (być może B. Taraszkiewicz – członek redakcji pisma). Korespondencja swoją zaczął od słów: „Краса і гонар горада – гэта нашая гімназія”. Dalej informował, że szkoła liczy 150 uczniów, ma już 8 klas i klasę przygotowawczą. Posiada też internaty dla chłopców i dziewcząt założone przez

³⁰ O działalności Towarzystwa Szkoły Białoruskiej zob. K. Gomółka, *Białoruskie instytucje kulturalno-oświatowe w II Rzeczypospolitej*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1998, nr 9.

³¹ J. Hawrylik (1893–1937) – nauczyciel, poseł do Sejmu, działacz Towarzystwa Szkoły Białoruskiej. W 1933 r. aresztowany przez władze radzieckie i rozstrzelany. Zob. M. Pieciukiewicz, *Listy do Aleksandry Bergman*, [w:] idem, *Listy...*, s. 51.

³² Feliks Stackiewicz (wł. Steckiewicz 1879–1967) – adwokat, redaktor pisma „Беларускі Летапіс”. W roku 1929 przewodniczący Zarządu Głównego Towarzystwa Szkoły Białoruskiej, w 1949 r. aresztowany przez władze radzieckie i zesłany, zob. *Беларускія пісьменнікі...*, t. 5, s. 420.

³³ Zob. w: *Адраджэнцы Беларусі. Нашаніўскі перыяд*, [online] <www.adradjency.narod.ru/nashaniusky.html>; dostęp: maj 2009.

³⁴ J. Drazdowicz (1888–1954) założył studio malarskie w Gimnazjum Białoruskim w Wilnie. Prócz Radoszkowicz uczył też rysunku w Nowogródku. Szerzej: *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*, Мінск 1985, t. I, s. 349–350.

amerykańskich metodystów³⁵. W szkole pracuje 8 nauczycieli. Biblioteka nauczycielska jest skromna i w roku szkolnym 1927/28 posiadała 149 dzieł, zaś uczniowska – 410. Pomocy naukowych prawie nie ma³⁶. Ogółem w gimnazjum w Radoszkowiczach uczyło się 860 uczniów, 120 ukończyło szkołę (podaje się też liczbę 80). Uczniami gimnazjum w Radoszkowiczach byli Maksim Tank i Marian Pieciukiewicz.

W Radoszkowiczach szczególną wagę przywiązywano do organizowania działalności kulturalnej. W roku 1923 utworzono teatr szkolny. Odbływały się wieczory literackie, spektakle, m.in. wystawiono *Paŭlinkę* Janka Kupały. Uczniowie wydawali na prawach rękopisu czasopisma: „Да сонца”, „Гудок” (1928), „Колац” posiadające rewolucyjno-demokratyczny charakter.

O pracy gimnazjum w Radoszkowiczach donosiła prasa białoruska ukazująca się w Wilnie, m.in. „Праца” (1927), „Новы Шлях” (1929), „Весткі Таварыства Беларус. Школы” (1929). Gimnazjum to stało ogniskiem kultury białoruskiej³⁷. Władze państwowe oskarżyły TBS, dyrekcję szkoły i nauczycieli o szerzenie ideologii komunistycznej i 1 września 1928 r. gimnazjum zamknięto. Otwarto w to miejsce 7-klasową państwową szkołę powszechną (progimnazjum). Uczniowie klas starszych zostali przeniesieni do Wilna, młodszy do progimnazjum³⁸. 29 stycznia 1929 wybuchł strajk i w jego wyniku uczniów usunięto, niektórych aresztowano, a szkołę zamknięto. Było to pierwsze gimnazjum białoruskie, które zlikwidowano³⁹.

W latach 30. życie białoruskie w Radoszkowiczach zamarło. Bronisław Taraszkiewicz, aresztowany przez władze polskie, wymieniony został następnie na więźnia politycznego i znalazł się w Mińsku⁴⁰. W Radoszkowiczach pozostała jego żona Wiera Snitko⁴¹, która zmarła w roku 1978. Ich dom spłonął w roku 2002.

³⁵ W Wilnie powstał Komitet Amerykański, w skład którego wchodził: A. Własow, B. Taraszkiewicz, W. Taraszkiewicz, Stanisław Niedźwiecki – pastor z Radoszkowicz, Jazep Hawlik. Komitet taki utworzono też w Radoszkowiczach. Zob. O. Łatyszonek, *Białoruski ruch narodowy a protestantyzm w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Spoleczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939–1941*, red. M. Giżejewska i T. Strzembosz, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1995.

³⁶ *З жыцця г. Радашковічы*, „Беларуская Ніва” z 3 marca 1926, s. 4.

³⁷ Zob. *Радашковічы*, Беларуская Энцыклапедыя, t. 13, s. 207; *Энцыклапедыя літаратуры...*, t. 4, s. 448–449.

³⁸ „Sprawy Narodowościowe” 1928, nr 3–4.

³⁹ „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 5, s. 655. Zob. szerzej: M. Siemaszkiewicz, *Szkoły z białoruskim językiem nauczania na tle polityki władz polskich wobec ludności białoruskiej od zamachu majowego do końca II Rzeczypospolitej*, zob. [online] <www.bialorus.pl/oswiata>; dostęp: maj 2009.

⁴⁰ Wymieniony został na Franciszka Olechnowicza (Aliachnowicza), współtwórcę teatru białoruskiego. Taraszkiewicza aresztowano w roku 1937 i rozstrzelano prawdopodobnie w Kuropatach.

⁴¹ У. Содаль, *Пасья пажару*, „Наша Ніва”, [online] <www.nn.by/2002/30/19.htm>; dostęp: maj 2009.

Do października 1939 r. w Migowcach mieszkał Aleksander Własow. Miał on zamiar ubiegać się u władz radzieckich o utworzenie szkoły w Radoszkowiczach. Aresztowany i zasądzony na pięć lat łagrów zmarł na etapie w Maryińsku na Syberii.

*

Opracowanie niniejsze ma charakter rekonesansu. Niektóre sprawy zostały tylko zasygnalizowane, inne przedstawiono wybiórczo, np. prześledzono zawartość roczników „Naszej Niwy” tylko z lat 1910–1911 i niektórych numerów z lat 1907, 1913. Przy opracowaniu postaci twórców i działaczy białoruskich zasygnalizowano jedynie istnienie wydawnictw emigracyjnych na ten temat, np. ukazujących się w Wilnie. Niektóre publikacje dostępne są na Białorusi poza oficjalnym obiegiem, stąd konieczność korzystania z tekstów zamieszczanych na stronach internetowych („Nasza Niwa”). Szerszego ujęcia wymaga sprawa powstania i działalności Białoruskiego Gimnazjum im. Skaryny, o czym pisała prasa białoruska ukazująca się w Wilnie. Pisma te znajdują się w zbiorach bibliotek Wilna i Mińska.

Резюме

Радашковичы і окрестности – цэнтр беларускага нацыянальнага возроджэння

Радашковичы – городок в б. районе Вилейка. Можно назвать его центром белорусского национального возрождения. В городке этом и в его окрестностях проживали белорусские деятели и писатели, создатели культурной жизни в Радашковічах: Ядвигин Ш., Янка Купала Александр Власов, Андрей Снитко. В 1922–1929 годах была здесь Белорусская гимназия им. Ф. Скарыны. Большую роль в её создании сыграли А. Власов и Болеслав Тарашкевич.

Summary

Radoszkowicze and area – center of Belarusian national rebirth

Radoszkowicze – small town in former Wilejka county – was a center of Belarusian national rebirth along with Minsk and Vilnius. Activist and artists living in Radoszkowicze and nearest area – like Jadwihin Sch., Janka Kupała, Aleksander Wlasow, Andrej Snitko – had a big role in process of forming the Belarusian national awareness at the end of XIX century and beginning of XX century. Furthermore, from 1922 to 1929 in Radoszkowicze 860 students were attending the Belarusian high school of the name of F. Skaryna. The founders of that school were A. Wlasow and Boleslaw Taraszkiewicz.